

Prof. UwB dr hab. Joanna Kuć
Kolegium Językoznawstwa
Uniwersytet w Białymstoku

**Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Moniki Wójcik
pt. *Samoistny opóźniony rozwój mowy*, napisanej pod kierunkiem
prof. dr. hab. Zbigniewa Tarkowskiego, ss. 200.
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza
w Częstochowie**

1. Wstęp

Praca doktorska mgr Moniki Wójcik wpisuje się tematycznie w deskrypcję jednostki nozologicznej, która w logopedii określana jest rozmaicie, jako: alalia, dysfazja, afazja rozwojowa, niedokształcenie mowy o typie afazji, SLI, DLD lub po prostu ORM. Autorka referuje w skrótowej formule ustalenia terminologiczne oraz polemikę wokół tego zagadnienia, jego istoty i specyfiki, odnosząc się do wielu prac z omawianego zakresu. Na podkreślenie zasługuje fakt, że jest to pierwsza polska praca badawcza nt. tej jednostki patologii mowy, wokół której narosło już sporo różnorodnych dyskusji. Doktorantka koncentruje się na opisie SLI widzianym z różnych perspektyw: fonologicznym, semantycznym, syntaktycznym, receptywnym. Prezentuje wyniki badań własnych nad rozumieniem, słownikiem, gramatyką i wymową dzieci z opóźnionym oraz z prawidłowym rozwojem mowy (s. 4). Dysertacja ma zatem charakter badawczy i konwersacyjny w stosunku do studiów znanych i cenionych badaczy logopedów.

2. Struktura pracy

Dysertacja obejmuje dwie części – teoretyczną (rozdziały: 1, 2, 3) i empiryczną (rozdziały: 4, 5, 6, 7). W rozdziale pierwszym zostały wyjaśnione kluczowe pojęcia do charakterystyki podjętego zagadnienia, takie jak język i mowa, sprawności: językowa, lingwistyczna, komunikacyjna. Opisano także podstawowe akty mowy jako tło do pracy nad rozwijaniem językowych sprawności komunikacyjnych, tj. umiejętności posługiwania się językiem w różnych sytuacjach społecznych. Rozdział drugi skupia się na determinantach rozwoju języka dziecka w wieku przedszkolnym, a zaprezentowane ujęcia: lingwistyczne, psychologiczne i socjolingwistyczne uzupełniają przegląd koncepcji i terminologii ORM

przedstawionych w rozdziale trzecim. W tej części (III) Monika Wójcik dokonała przeglądu badań wraz z najnowszymi klasyfikacjami zaburzeń mowy (ICD-11), podsumowała płynące z nich wnioski, a także omówiła programy stymulacyjno-terapeutyczne dla dzieci opóźnionych w rozwoju mowy. Doktorantka rozpoczęła od wyjaśnienia terminów: zaburzenie, zakłócenie oraz patologia mowy. Rozdział czwarty – węzłowy – zawiera cel i zakres badań oraz charakterystykę grupy badanych dzieci. Opisano w nim metody oraz organizację procesu badawczego opartego na testach, analizie próbek mowy oraz wywiadzie. Kolejne rozdziały (5, 6) omawiają wyniki badań własnych, zaś rozdział siódmy zawiera przeprowadzone nad nimi dyskusję (s. 98–100).

Recenzowana praca została otwarta i zamknięta kompozycyjnymi składnikami, które ukierunkowują jej odbiór i umożliwiają wgląd w warsztat redakcyjny i bibliograficzne preferencje doktorantki, są to: Wprowadzenie, Wnioski praktyczne oraz Bibliografia. Dysertację zamykają Aneksy w postaci próbek mowy, poprzedzone dwoma studiami przypadków (s. 89–98).

3. Cel badań i problem badawczy

W części teoretycznej autorka sformułowała cel badań oraz nakreśliła metodologię badań własnych. Uzasadniając temat dysertacji oraz dobór metody, stwierdziła, że w refleksji logopedycznej zagadnienie, o którym pisze, nie było jak dotąd przedmiotem szczegółowych analiz logopedów, psychologów, pedagogów. Temat podejmowano zazwyczaj w kontekście rozmaitych klasyfikacji zaburzeń mowy czy wręcz konieczności rozróżnienia zaburzeń rozwoju mowy u dzieci o podłożu neurologicznym z opóźnionym rozwojem mowy, przebiegającym bez uchwytnych przyczyn. Takie ujęcie obserwujemy m.in. w pracach: Parol, Styczek, Mierzejewskiej, Emiluty-Rozy, Jastrzębowski i innych. Kompetencje i stan rozwoju różnych sprawności językowych badanych dzieci są raczej pobieżnie zasygnalizowane w literaturze, z wyjątkiem *Szkiców logopedycznych* J. Kani (2001), w których autor sproblematyzował zagadnienie obrazu fonetyki w ORM w postaci odrębnych cech, warunkowanych dynamiką oraz stopniem wykształcenia poszczególnych funkcji fizycznych i psychicznych (s. 171–172).

Doktorantka opisała ORM w aspekcie opóźnień w rozwoju mowy, które dotyczą czterech aspektów: a) fonetyczno- fonologicznego (dyslalia), b) syntaktyczno-morfologicznego (dysgramatyzm), c) semantyczno-leksykalnego (ubogi słownik czynny i bierny), d) zdaniowo-semantycznego. Sprecyzowała ponadto, że „terminy opóźniony rozwój mowy oraz opóźnienie rozwoju mowy w literaturze przedmiotu oraz praktyce logopedycznej są używane zamiennie, brakuje precyzyjnych i jednoznacznych kryteriów rozpoznawania tego zjawiska. Ponadto

powyższe nazewnictwo jest stosowane bez uwzględnienia etiologii i symptomatyki nieprawidłowości. Termin ORM jest w praktyce logopedycznej stosowany niekonsekwentnie, z pewną dozą dowolności interpretacyjnej. Jest nieostry tak samo jak pojęcie prawidłowego rozwoju mowy” (s. 54).

Doktorantka dostrzega, że rozległy opis klasyfikacji zaburzeń mowy u dzieci ujmowany jest z perspektywy badań medycznych i psychologicznych, a polska literatura medyczna w oparciu o kryterium etiologiczne wyodrębnia różne typy opóźnień w rozwoju mowy i prosty opóźniony rozwój mowy jako deficyt o charakterze izolowanym, w którym podkreśla się brak konkretnej, jednej przyczyny. Nie zawsze można jednoznacznie ustalić zakresy znaczeniowe poszczególnych terminów, czy odwołują się do zjawisk o różnym charakterze, patomechanizmie i patogenezie (chodzi o PORM, SLI, DLD, SORM itp.). Autorka sporo uwagi poświęca w tej części próbom ustalenia terminologii i dochodzi do wniosku, że PORM, SLI i DLD to synonimy, którymi można posługiwać się zamiennie. W ujęciu systemowym wyodrębnia też składniki SORM: lingwistyczne, biologiczne, psychologiczne i społeczne, co ma konsekwencje dla dalszego postępowania badawczego, dla opisu i diagnozy jednostki, o której mowa. Doktorantka skorzystała tu z instrumentarium badawczego prof. Zbigniewa Tarkowskiego, wykorzystując jako metody diagnostyczne: wywiad, analizę próbek mowy, testy językowe oraz eksperymenty językowe (w innym miejscu rozprawy pisze o niestandardowych próbach). Do tego jeszcze dochodzą studia przypadków ujęte i zaprezentowane w sposób naukowy i praktyczny.

Autorka pracy przedstawiła trudności diagnostyczne w odniesieniu do SORM/SLI/DLD, wynikające z faktu znacznych różnic indywidualnych w rozwoju językowym małych dzieci. Na te aspekty zwracano uwagę od dawna (Czaplewska, 2017; Tarkowski, 2017; Smoczyńska, 2020; Krasowicz-Kupis, 2020; Kochańska, 2017; 2021). Justyna Kackieło-Tomulewicz i Leszek Bokowski (2018). Autorka z kolei dostrzega, że w procesie rozpoznawania SORM / SLI / DLD mamy do czynienia z różnymi rodzajami diagnozy prowadzonymi dla celów: naukowych, administracyjnych, terapeutycznych, za najcenniejszą z nich uważa diagnozę terapeutyczną ze względu na największy pożytek dla pacjentów. W badaniach łącznie wzięło udział 88 dzieci w wieku od 4 do 6 lat. Do grupy podstawowej włączono 44 dzieci ze zdiagnozowanym SORM na podstawie wcześniej opisanych kryteriów diagnostycznych, które wykluczyły dzieci niepełnosprawne intelektualnie, autystyczne, niedosłyszące i głuche oraz z zaburzeniami neurologicznymi.

Celem dysertacji było zatem porównanie pod względem ilościowym i jakościowym kompetencji językowej dzieci z samoistnym opóźnieniem rozwoju mowy (SORM) oraz dzieci

z prawidłowym rozwojem mowy (PRM). Aby osiągnąć ten cel postawiono następujące pytania badawcze:

1. Czy i jakie występują różnice w zakresie rozumienia wypowiedzi słownych pomiędzy dziećmi z SORM a dziećmi z PRM?
2. Czy i jakie są różnice między słownikiem dzieci z SORM a słownikiem dzieci z PRM?
3. Czy i jakie występują różnice w poziomie rozwoju umiejętności gramatycznych dzieci z SORM oraz dzieci z PRM?
4. Czy i jakie są różnice w zakresie rozwoju artykulacyjnego dzieci z SORM oraz dzieci z PRM?

Na podstawie analizy literatury oraz doświadczeń własnych postawiono następujące hipotezy:

1. Nie występują istotne różnice w rozumieniu mowy przez dzieci z SORM oraz u dzieci z PRM.
2. Występują istotne różnice w zakresie nabywania słownictwa przez dzieci z SORM oraz dzieci z PRM.
3. Poziom rozwoju umiejętności gramatycznych różnicuje istotnie dzieci z SORM oraz dzieci z PRM.
4. Różnice w rozwoju artykulacji dzieci z SORM i dzieci z PRM wprawdzie występują, ale są mało istotne.

Należy podkreślić, że weryfikacja tych hipotez wymagała odpowiedniego doboru grupy badanych oraz metod pomiaru. W dalszej części pracy autorka poszukuje argumentów potwierdzających postawione tezy.

4. Teoretyczno-metodologiczne podstawy recenzowanej dysertacji

Doktorantka wykazała się znajomością i kompetencjami w zakresie wyboru odpowiednich narzędzi badawczych, a zaprezentowane wyniki badań są ciekawe i wartościowe zarazem, nie tylko dlatego, że poszerzają wiedzę o SLI, ale ze względu na diagnozę, terapię, a w szczególności praktykę logopedyczną. Organizacja eksperymentu oraz jego wyniki potwierdzają, że doktorantka wykazała się kompetencjami w zakresie wyboru odpowiednich narzędzi badawczych oraz właściwym przygotowaniem merytorycznym. Nowatorskie podejście badawcze i dobra orientacja w tematyce poszukiwań, formułowanie konkluzji i wyciąganie logicznych wniosków dotyczących materii badawczej stanowią jednocześnie uzasadnienie podjęcia i realizacji tematu badawczego (rozprawy doktorskiej). Stanowisko autorki należy uznać za zasadne, tym bardziej, że wyniki badań sporo wnoszą do całokształtu

badania nt. SLI. Autorka wykazała się umiejętnością syntezy i formułowania przejrzystych, merytorycznych wniosków, których treść ściśle nawiązuje do treści poszczególnych rozdziałów i do analiz. Studia przypadków dopełniają obraz wyników, uzupełniony danymi statystycznymi. Stanowią swoistą kontynuację zapoczątkowanych w poprzednich rozdziałach opisów metodologii badań.

Pracę zamykają wnioski praktyczne, które są celnym podsumowaniem badania i wypunktowaniem najważniejszych tez wynikających z treści rozprawy. Autorka ujęła je w syntetyczny sposób, formułując zwięźle jasny przekaz.

5. Ocena merytoryczna pracy

Taka wielopoziomowa analiza i interpretacja SLI musi wykraczać poza językoznawczą refleksję, to polimetodologiczną przestrzeń badawczą, niezwykle wartościową w deskrypcji logopedycznej. Podsumowując, monografia stanowi udaną próbę opisu zagadnień SLI. Panuje tu pełna spójność merytoryczna pomiędzy segmentami rozprawy. Autorka wyciągnęła właściwe, celne wnioski. Wnioskowanie oparła na analizie materiału badanego, który nie był wykorzystywany w innych pracach.

Od strony formalnej praca nie budzi zastrzeżeń, jest sporządzona zgodnie z wymogami tekstu naukowego, język jest jasny, precyzyjny, odsyłacze sporządzone według jednolitych kryteriów, bibliografia jest kompletna.

Ponadto osiągnięcie jest poświęcone ciekawemu i aktualnemu zagadnieniu, którego analiza wykracza poza granice tradycyjnych badań logopedycznych. Zastosowane podejście do badania SLI jest nowatorskie, choć doktorantka korzysta ze sprawdzonych, tradycyjnych metod opisu, np. posługując się instrumentarium zaproponowanym przez kilku badaczy, proponuje także swoje trafne rozwiązania. Praca wymagała dociekań, polimetodologicznych odniesień, nawiązań oraz propozycji różnych interpretacji – takim warsztatem sprawnie posługuje się kandydatka do stopnia naukowego doktora. Jest to wykorzystana szansa na stworzenie czegoś przydatnego naukowo i diagnostycznie.

W zakresie teoretycznym i metodologicznym autorka odwołuje się do ustaleń badaczy z wielu krajów, polemizuje z nimi, odważnie formułuje własne przemyślenia, ocenia zastane koncepcje i metodologię badawczą. Na tym polega obowiązek badacza, na wewnątrzrodawkowej dyskusji. Mgr Monika Wójcik dobrze czuje się w tej roli. Jest subtelna w stosowaniu tzw. aparatu krytycznego wobec innych naukowców, a własne podejście metodologiczne pozwala widzieć w doktorantce kompetentnego diagnostę i praktyka w zakresie logopedii.

6. Konkluzja

Biorąc pod uwagę walory tematyczne i analityczne oraz holistyczne odniesienia do prezentowanych zagadnień, stwierdzam, że dysertacja pt. *Samoistny opóźniony rozwój mowy*, spełnia ustawowe warunki stawiane pracom doktorskim, dlatego rekomenduję ją do kolejnych etapów postępowania doktorskiego i obrony, tym samym wnioskuję o dopuszczenie mgr Moniki Wójcik do dalszych procedur przewodu doktorskiego.

Joanna Guc'

Siedlce, 12 maja 2023 r.